

RANÁ ROMANTIKA

Břetislav Horyna

Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis, Praha (Vyšehrad) 2005, 456 str.

U zrodu myšlení evropské moderny stojí několik filosofických a kulturních tradic. V příběhu, který si o svém původu vypráví sama moderna, jsou některé z nich zdůrazněny, zatímco na jiné se spíše zapomíná, nebo se jejich úloha při formování moderního myšlení dokonce znevažuje. Tak je například vyzdvihován pokrok přírodních věd, rozvoj liberálního myšlení a dějinný optimismus osvícenství, ale zanedbává se filosofie (německé) romantiky. Existuje sice, zvláště v Německu, specializovaný výzkum romantického myšlení, avšak v přehledech dějin filosofie bývá filosofie romantiky uváděna jen stručně, povrchně a bez výkladu souvislostí. V zemích, kde převládalo osvěcensko-pozitivistické chápání rozumu a mezi něž patřilo i socialistické Československo, se filosofii rané romantiky na rozdíl od německého idealismu mnoho pozornosti nevěnovalo. Kromě jiného patrně také proto, že koryfeje marxismu v romantismu spatřovali reakční proud. Po roce 1989 u nás sice vyšlo několik kvalitních překladů děl z období rané romantiky, ale současně se objevily i texty různých antroposofických blouznivců, jejichž práce s badatelskými standardy nemají mnoho společného. Vyšlo též několik knih, které se zasvěceně zabývaly romantikou z literárněvědného či kulturologického hlediska,

nicméně první souvislý přehled filosofie rané romantiky v češtině podává objemná práce Břetislava Horyny *Dějiny rané romantiky: Fichte, Schlegel, Novalis*.

Horynova kniha je rozdělena do tří částí. První část nazvaná „Dějiny láskyplné a moudré“ se soustředí na vysvětlení sociokulturních okolností a filosofických vlivů, které ovlivnily vznik romantiky a její povahu i cíle. V úvodní kapitole této části se Horyna zabývá hlubokým ořevem ve vnímání historických procesů („časovéní dějin“), který v Evropě vyvolala osvícenská singularizace dějin a především Francouzská revoluce a její důsledky. Ve druhé kapitole Horyna vysvětluje podněty, které sehrály hlavní úlohu při vzniku romantické filosofie. Ranou romantiku chápe jako kompenzaci nejednoznačnosti a ztráty souvislostí, které se objevily po revolučně ukončeném osvícenství a které mimo jiné způsobily i bolestné vystřízlivění z důvěry v blahodárnost všemoci rozumu. Řešení, které romantika nabídla, má podle Horyny v dějinách evropského myšlení výjimečné postavení, protože se jedná o estetickou kompenzaci. Nová romantická představa o jednotě a celkové souvislosti je zásadně estetická a prostředkem sjednocení je umění.

V další kapitole první části se Horyna zabývá těmi rysy romantického myšlení, které vyvolávaly u liberalistických a marxistických historiků odzuzující reakce. Horyna nepopírá přítomnost nacionalismu, velkoněmeckého mesianismu a antisemitismu v myšlení rané romantiky, ale místo denunce nebo trapných pokusů o vymýšlení omluv pro nepřijatelné

se snaží porozumět tomu, co romantiky k vypjatému vlastenectví a antisemitismu vedlo. Původ i povahu německého nacionalismu a antisemitismu vysvětluje Horyna v obsáhlém a zasvěceném výkladu Fichtovy filosofie. Z metodického hlediska Horynovy analýzy Fichtovy filosofie státu a náboženství představují zřejmý vzkaz všem, kteří si pleťou dějiny filosofie se zásobárnou ideologicky využitelných i posuzovatelných stanovisek. V závěru první části se Horyna dostává k líčení kulturního a institucionálního pozadí vzniku rané romantiky, které spočívá především v popisu filosofického dění na universitě v Jeně kolem roku 1800 a ve vyprávění o Fichtově působení na této universitě, jehož vyvrcholením byl tzv. spor o ateismus.

Ve druhé části své práce se Horyna zabývá především romantickým pojetím náboženství a mytologie. Zatímco první části dominovala postava Fichteho, tvoří hlavní, nikoli však výlučný předmět zájmu druhé části Schlegelovo myšlení. Horyna se zde věnuje Kantově filosofii dějin a jejímu vlivu na romantiky. Dále probírá počátky ideje nové mytologie u Herdera, zabývá se Hölderlinovým pojetím mýtu a vysvětluje východiska myšlenky nové mytologie u Schellinga, jehož přírodní filosofii a filosofii identity věnuje poměrně rozsáhlý rozbor. Za jádro této části lze pokládat vysvětlení romantického (především Schlegelova) pojetí ironie a výklad ideje nové mytologie. Prostřednictvím přesných, metodicky promyšlených řezů dějinami filosofie i dobovým kontextem Horyna srozumitelně a přesvědčivě vysvětluje původ, východiska, podo-

bu i účel myšlenky nové mytologie, stejně jako příčiny jejího selhání a nenaplnitelnosti. Horynův rozbor představuje nanejvýš poučný příklad žánru, kterému se říká dějiny pojmů a který bohužel u nás na rozdíl od analytických přístupů k dějinám filosofie není příliš pěstován. Snad proto, že nezbytnou podmínkou pro zvládnutí tohoto žánru je důkladná znalost dějin filosofie, kterou Horyna s nenápadnou samozřejmostí dokazuje v celém textu.

Podle Horyny v rané romantice existovaly vedle sebe dvě na sobě nezávislé myšlenkové figury: Schlegelova ironie a Novalisův „esoterismus estetična“ (str. 215). A právě o Novalisovi pojednává třetí část Horynovy knihy. Proti antroposofickému uctívání hloubky Novalisova myšlení staví Horyna střízlivý rozbor, který se opět opírá nejen o detailní znalost Novalisova díla, ale také o jasnou představu o jeho motivacích a cílech. Ty také Horyna bez iluzí a bez rozpaků formuluje: Novalisův magický idealismus lze podle něj chápat jako „příklon k odzkoušenému, osvícensky založenému postupu výchovy bližních ke svému obrazu: osvícenský, racionální, vzdělaný kazatel změny světa, který má být romantizován“ (str. 225). Horyna podává přehled Novalisovy filosofie, vysvětluje původ a smysl jeho přírodovědných zájmů a pojednává též o koncepci, jež je s Novalisovým jménem nejčastěji spojována: o magickém idealismu. V závěru této části Horyna představuje Novalisovo pojetí génia a také dějiny pojmu nadčlověk, který se na základě recepce německé mystiky objevuje i u Novalise. Horynova kniha

díky tomu může sloužit i jako podstatný korektiv některých nepřilíživě důvěryhodných interpretací Nietzscheovy filosofie, protože ukazuje zrození a původní smysl jedné z nejčastěji a nejhlupeji komentovaných kategorií Nietzscheova myšlení.

Třisetstránková studie o rané německé romantice je zakončena obsáhlou textovou přílohou (130 stran), která je tvořena Horynovými překlady úryvků, fragmentů, přednášek či kratších pojednání představitelů tohoto proudu. Objevují se zde texty Fichtovy, Hölderlinovy, Schlegelovy, Novalisovy a také slavný programový text *Nejstarší program systému německého idealismu*, jehož autorství Horyna v souladu s dnešním badáním přisuzuje Schellingovi.

Horynova kniha účinně rozbíjí zaběhnuté představy o romantice, které se u nás rozšířily díky vlivu literárních historiků, jejichž zájem o literární romantiku byl v českém prostředí jen zřídka doplněn filosofickým výkladem romantického myšlení. Z Horynovy práce je zřejmé, že romantika původně nebyla tím, co známe z příběhů o rozervaných básnících, kteří s hlubokým žalem v srdci klopytají v rozvalinách hradů a na hřbitovech sbírají povadlé kvítí. Horyna dokonce občasně ironicky poukazuje na to, že romantika vůbec nebyla romantická v dnešním slova smyslu: Mnohé motivy, jež se považují za autentické vyjádření romantické rozervanosti, byly výsledkem racionálního kalkulu orientovaného na efekt, který měl sloužit k sebestylizaci, zpravidla mesiášské- ho ražení (str. 210, 221).

Cílem Horynovy práce však zjevně není pouze poopravení některých za-

vedených představ o romantickém myšlení. Její originalita spočívá ve specifické perspektivě, z níž pohlíží na původ i rozvoj filosofie rané romantiky. Klíčem k pochopení rané romantiky se totiž Horynovi stává romantická filosofie náboženství. Horynovi se zdařile daří ukazovat, že mnohé kategorie romantického myšlení mají původ právě ve filosofii náboženství, anebo jsou srozumitelné teprve v kontextu romantického pojetí náboženství. Díky důrazu na romantickou filosofii náboženství se Horynovi daří vykreslit ranou romantiku jako zcela specifickou alternativu k racionalistické a modernistické linii evropského myšlení raného novověku a osvícenství. Proto lze Horynovu knihu číst také jako upozornění na to, že rozum lze myslet i jinak, než jak činí evropská moderna. Vůči osvícenskému uctívání bohyne rozumu nekla- de raná romantika iracionálně a emoce, jak se jí podsouvá, ale skepsi, ironii, fragmentárnost, jiné zhodnocení kritérií rozumnosti a také odpor vůči monopolizaci jediného typu racionality. Romantický rozum se odkouzlenný svět osvícenství snaží poeticky zakouzlit tím, že myslí syntézu a jednotu esteticky a mytologicky, a tak zpochybňuje osvícenskou víru v uchope- ní celku prostředky jediné a pouze parciální formy rozumu. Nová mytologie nevěří osvícenskému mýtu o rozumu, který v mnohém sdílí i moderna, a nabývá podle Horyny podobných funkcí jako kritické diskursy formulované velkými mistry podezření ve 20. století, pro které lze užít foucaultovský termín archeologie vědě- ní: „Jak myslíme, které principy vedou náš rozum, jak můžeme a máme

rozumět své racionalitě, jak se rozum institucionalizuje a zda spolu s jeho počínající instrumentalizací nestoupá nebezpečí, že promění individuum ... v pouhý prvek odvislý od pravidel fungování celého systému, to jsou otázky, které klade svým současníkům zejména Schlegel ve své *Řeči o mytologii...*“ (str. 137). Horyna též poukazuje na to, že teoretický zájem o zjišťování hranic rozumové kompetence a jejich diskursivně podmíněného původu má subversivní charakter: Nejen v epistemickém smyslu odporu proti universalizaci jedné formy racionality, ale také v podobě sociální kritiky. Novou mytologii totiž Horyna charakterizuje také jako „pokus o uplatnění práv individuality v nové společnosti, která vykazuje zřetelné tendence tato práva nejen přehlížet, ale systémově potlačovat; proto má být jiná, i když ani romantikům není úplně jasné, jaká“ (str. 201).

V Horynově pojetí vystupuje raná německá romantika jako svébytný filosofický projekt, který naléhavě upozorňoval na problematické a sporné rysy procesu modernizace a snažil se poskytnout prostřednictvím umění a jinak myšleného náboženství alternativu vůči bezohlednosti osvícenského instrumentálního rozumu, jakoz i vůči násilnému uskutečňování osvícenských ideálů. Horynovu knihu proto lze doporučit všem, kteří nesouhlasí s optimistickým vyprávěním o kontinuálním pokroku evropské kultury od jejího všeobecného osvícení v 18. století až po naši nanejvýš rozumnou současnost.

Daniel Špelda